

לחזק את אורשת יהדות מרוקו בטרץ הקודש

תפארת אבות

דבר המערכת

והיא שעמדה לאבותינו ולנו

אין חג מבין חגי ישראל שדורש כ"כ הרבה הכנות מרובות ומיוחדות כמו חג הפסח, ובמיוחד אצל יהודי המגרב. כבר מלמחרת חג הפורים, מתחילות עקרות הבית בהכנות, ופתגם מפורסם בפייהן: "מאזל מא פ'דדינא מעא עממי פורים, חתא תכל'לט עלינא באבא פיסח", כלומר טרם גמרנו עם הדוד פורים, והנה פלש למחוזנו באבא פסח.

סיוד הדירה לפני חג הפסח, היה ענין "מצוות עשה" ולא היה אף בית פטור ממצוה זו. בעניין הכנת המצה ואפייתה, החיטים אוחסנו בעליית הגג והוכנסו לתוך כדים. על החדר שבו אוחסנו, הוצבה "שמירה" והכניסה הן לקטנים והן למבוגרים נאסרה בהחלט. כן הוכנו דליים מלאים מים שנשאבו מהבאר הנמצאת בחצר הבית. המים הונחו (לנו) לילה שלם תחת כיפת השמים, ותחת אור הלבנה כשהם מכוסים בסדין דק מאוד, עשוי מבד מיוחד הנקרא "אל-חאיאתי".

יום אפיית המצות היה יום חג ממש, כל השכנים והקרובים באו בשמחה לעזור ולהשתתף במצוות אפיית המצות. ביום זה, המשפחה כיבדה את כל העוזרים ב"חמין" מיוחד. בעת אפיית המצות, הגברים קראו את ההלל ביחד, כאילו היו בבית הכנסת, וחזרו מספר פעמים על המזמור "בצאת ישראל ממצרים" (יהדות המגרב).

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, בדורות ההם מנהג ישראל היה נר לרגלינו. הימים הראשונים חלפו הלכו למו, ובימינו עולם עשיר ומגוון של מנהגים הינו מזולזל ומדולדל. סורו מדרכים קוראים לנו, ויבנו לנו ערי מסכנות, על מנהג אחד אומרים "מה פתאום!?" ועל האחר "רעמסס", ויעננו למען ענותו בסב"לותם (וד"ל).

ויזכור ה' לנו ברית אבות, וירא את ענינו, ואת עמלנו אלו הבנים העומדים בפרץ ואומרים ליהדות מרוקו בדמיק חיי, בדמיק חיי, ותרבי ותגדלי, ותמלא הארץ אותך. ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא, ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, עלינו לחרוט על דגלנו את הפסוק "שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי יקנה אִמְךָ" (משלי כג, כב).

הגורם העיקרי להוצאת עלון זה הינו המגמה שפשטה בדורנו לשרש לעקר ולנגח את אורחות אבותינו. וכתב בספר 'משולחן אבותינו' (הקדמה) "זאת יש לידיע ברורות שאין משגיחין בבת קול, כי תורה ציוה לנו משה ומורשה היא לנו - לכל מי ששם עיונו, ומשים מגמתו לתור אחר האמת. ויהיה הגדול שבדורו נשגב ורם ככל שיהיה [וחלילה להמעט או לזלזל ח"ו בערכם ורומ מעלתם של גדולי ישראל], אין הוא ריבון על התורה, ואין בכוחו לכפות מנהגי הלכה על שומעיו אשר גורמים לתלמידי תלמידיהון להשתמש ברודנות כלפי חבריהם, הרוצים לאחוז בגאון ובדייקנות במנהגי אבותיהם.

כמו כן, תהיה התועלת לגלות קושט דבר אמת, ולהסיר לזות שפתיים הבזה למסורת עדתנו המפוארה, להראות לעין כל יופייה וזיו יקרה, היאך כל מנהג נסמך על יסודות איתנים". והגיוון בהלכה של כל עדה ועדה, הוא יופייה של התורה. בפרוס עלינו חג הגאולה הבא עלינו לטובה, נאחל לכל בית ישראל פסח כשר ושמח, מתוך חירות ואחדות אמיתית!

מערכת 'תפארת אבות'

פרפראות מחכמינו

בבהילו יעאנו ממצרים, הא לחמא עניא בני חורין... כל דצריך ייתי וייבול

צריך להבין היאך כל אחד ואחד מישראל אומר בנוסח ובסגנון כל דצריך ייתי וייבול? וכי אם יש עניים רבים זקוקים בעיר שאין להם היכן להסב, האם אפשר שכולם יבואו אליו כמו שאומר בעל הבית כל הצריך יבוא? והרי שקר דובר פיו, שמיין הסתם אין לו כדי כל מי שצריך.

ואפשר שהדברים נאמרים אצל כל אחד כדי לזרז את הכלל, שאם רואים שגם מי שיש לו לעצמו במצומצם ואף על פי כן הוא מוכן לתת לדל מהמעט שיש לו, הרי שאחרים אשר בידם ילמדו ויתנו כפי יכולתם. ונמצא שהוא בכלל מה שכתוב באבות (פרק ה, יג) "יתן יתנו אחרים - צדיק", דהיינו שתואר צדיק לא על מה שנותן כי בכך הוא מחוייב, אלא שמשתדל שעל ידו גם אחרים יתנו, ועל כך מגיע לו תואר צדיק.

רבי אברהם ברוך טולידאנו, דיין במכנאס, הגדת 'אור הטוב'

ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים

יש לעמוד על ההבדל בין אות ובין מופת. **האות** - אין צריך שיהיה דבר יוצא מדרך הטבע, רק שיהיה סימן אל דבר אחר. **המופת** - הוא דבר זר ומפליא. למשל, מה שנתהפך המטה לנחש נקרא אצל ישראל בשם 'אות' ואצל פרעה בשם 'מופת'. כי ישראל האמינו בה' וידעו כי הוא יכול לשנות את הטבע, וזה לא היה אצלם מופת אלא רק אות שמשה הוא השליח. אבל פרעה שלא האמין שה' יכול לשנות את הטבע זה היה נחשב אצלו למופת.

ועל פי זה, המכות שבאו בהתראה נקראו אותות כי היו לאות על מציאות ה' ועל השגחתו ויכולתו. ומכות כנים שחין וחושך שלא באו בהתראה היו מופת ולא אות. **רבי אהרן שוקרון, רב במיליא, ספר 'כפי אהרן' על התורה**

ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור, אני ולא שרף. ובכל א-להי מצרים אעשה שפטים, אני ולא שליח. אני ה', אני הוא ולא אחר

יש לשאול איזה קשר והתייחסות יש בין 'אני הוא ולא אחר' לבין 'אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ולא שליח, אני ה' כי אם אמר 'אני ה' למה חזר ואמר 'אני הוא ולא אחר'?

והתשובה לכך, שהשם יתברך הראה את ידו הנפלאה במצרים שלא כנהוג. שאילו בשאר הגלויות אמרו חז"ל שאין אומה נופלת מלמטה עד שנופל שרה מלמעלה, דכתיב: "יפקוד ה' על צבא המרום במרום" ואח"כ כתוב "על מלכי האדמה באדמה". ואילו במצרים הפיל האומה תחילה והשר לבסוף, דכתיב: "וירא ישראל את מצרים", ודרשו חז"ל מהו "את מצרים"? ופירושו - את שרו של מצרים, ואח"כ נאמר: "וירא ישראל את היד הגדולה", והכוונה לכך שישאל ראו את היד הגדולה, כלומר את החידוש שעשה ה' שהפיל האומה בעוד השר קיים, להודיע לעולם שאין שום ממש בשרים של מעלה והכל כאין נגדו. וזהו "ויאמינו בה", ולזה אמר "ועברתי בארץ מצרים והכיתי כל בכור" ולבסוף נאמר "ובכל א-להי מצרים אעשה שפטים", להודיע "כי אני ה' ולא אחר".

רבי אברהם קוריאט, רב במוגאדור, ספר 'ברית אבות' על התורה

(דברי התורה מלוקטים מההגדה של פסח 'לאילן ריח' - לצדיקי וחכמי מרוקו)

מהו מנהג ישראל באורז וקטניות בפסח?

'חמץ ומצה'

הגמרא (פסחים, קיד) מבארת את אופן עריכת ליל הסדר, ומובא במשנה (שם) שמביאים לשולחן שני מיני תבשילים (זכר לשני סוגי קרבנות שהיה בשרם נאכל בליל הסדר בזמן שבית המקדש היה קיים). שואלת הגמרא, מה הם שני סוגי התבשילים? אמר רב הונא, אפילו סלק ואורז. ומספרת הגמרא שרבא היה מחזר אחר סלק ואורז בשביל שני התבשילים מאחר וכך יצא מפיו של רב הונא, ועוד, לומדת הגמרא מהוראתו של רב הונא, שהוא אינו חושש לדעת רבי יוחנן בן גורי הסובר שאורז הינו מין דגן (היינו שדינו כדיון חמשת מיני דגן), ואדם האוכל בפסח תבשיל של אורז חייב על חימוצו כרת (כדיון אכילת חמץ גמור!). **מסקנת הגמרא** היא שאין מי שחושש לסברתו ר' יוחנן בן גורי, אלא האורז מותר באכילה בפסח.

'הואיל ונפיק [ויצא] מפיו דרב הונא'

הרי"ף (שם, כד:), והרא"ש (שם, פרק י, סימן כה) פסקו שאורז אינו מין דגן, ואינו בא לידי חימוץ. וכן פסק הרמב"ם (חמץ ומצה, א, ה), וזו לשונו: "אין אסור משום חמץ בפסח אלא חמשת מיני דגן בלבד (חטה, שעורה, שיפון, שיבולת שועל, וכוסמת), אבל הקטניות כגון: אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהן, אין בהן משום חמץ". ורבנו ירוחם (נתיביה, חלק ג) כתב, ואותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות

מבושל בפסח מנהג שטות הוא, זולתי אם עושים להחמיר על עצמם ולא ידעתי למה. וכתב הריטב"א (פסחים לה). אבל המנהג פשוט בכל ספרד שאוכלים בפסח אורז מבושל. וכן כתב המגדל עוז על הרמב"ם (שם) שהרשב"א היה נוהג היתר לעצמו וכל שכן לאחרים. והטור (תנג, א) כתב: "ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות בתבשיל, לפי שמיני חיטין מתערבין בהן וחומרא יתירה היא זו, ולא נהגו כן". וכתב הב"י (שם) שאין מי שחש לדברים הללו זולתי האשכנזים.

נהגו להחמיר ואין לשנות

כתב המרדכי (פסחים, פרק ב, סימן תקפח) בשם גיסו ר'

יצחק מקורביל (בעל הסמ"ק) שכתב: **נראה לי לקיים המנהג, ולאסור כל קטניות בפסח**, ולא מטעם חימוץ (שהרי הובא בגמרא לעיל שאין מי שחושש לסברתו רבי יוחנן בן גורי), אלא משום גזירה הוא, כיוון שמקטניות עושים תבשיל מעשה קדירה, וכן מחמשת מיני דגן עושים גם כן מעשה קדירה, ועוד, שיש מקומות העושים מיני הקטניות לחם כמו מחמשת המינים, לכן יש חשש שיטעו בפסח אותם שאינם בני תורה ובמקום קטניות ישתמשו באחד מחמשת המינים... ומנהג הגון הוא לזיזר מכל קטניות... ומה שהתירו אורז בגמרא, זהו דוקא בימיהם שהיו בקיאים כולן בהלכות איסור והיתר, אבל עכשיו בדרות האחרונים גזרו כמו שפירשתי, וכיוצא בזה הטעם, פירש רב סעדיה גאון לחלק בין דורות ראשונים לדורות האחרונים, ע"כ.

וכן כתב המגדל עוז על הרמב"ם (שם): "ושאר רבתי הצרפתיים היו נוהגים בו חומרא". וכן רבינו פרץ בהגהותיו על הסמ"ק (רכב, אות יב) כתב, שקטניות ואורז רבותינו נוהגים בהם איסור שלא לאוכלם בפסח כלל... וקשה הדבר מאוד להתיר דבר שנוהגים בו העולם איסור מימי חכמים הקדמונים, שמשמא לא נהגו בו איסור מחמת חימוץ עצמו, שלא טעו בדבר שהתינוקות של בית רבן שלמדו ההלכה יודעים... ולכן נראה לקיים המנהג ולאסור כל קטניות בפסח.

ובספר מהרי"ל (מאכלות אסורות בפסח, ס"ק טו) כתב בשם רבינו שלום שקטניות וכל מיניהן גזרינן שלא לבשל בפסח, אף על פי שלא מחמיצים אלא רק חמשת המינים, מכל מקום גזרו כל מיני קטניות אטו המה (כדי להרחיק אדם מן האיסור, שאם יבשל מיני קטניות, יבוא גם לבשל מיני תבואה), ואל יאמר אדם כיון שאין איסור מדאורייתא אין לחוש, שכל שגזרו חכמים, העובר עליו חייב מיתה, ועובר על 'לא תסור מן הדבר אשר יורוך' וכו', ע"ש.

מרת ורמ"א

הנה מרת הש"ע (תנג, א) פסק כדניא דגמרא וכאותם פוסקים המתירים לאכול בפסח קטניות ואורז. ואולם הרמ"א פסק כהסוברים להחמיר באלו הדברים.

ירא שמים

כתב רבי יונה נבון (רבו של החיד"א, ותלמידו של רבי חיים בן עטר) בספרו שו"ת 'נחפה בכסף' (חלק א, דף קעה) שהאורז אינו מחמץ ומותר לעשות ממנו תבשיל, כמו שכתב השולחן ערוך, אלא שנוהגים להחמיר שלא לאכול משום חשש חיטים שבתוכו, והוסיף שכן בעיה"ק ירושלים הרוב נוהגים שלא לאכול בפסח מטעם זה, ושכן ראוי לעשות. וכן כתב הפריי חדש (תנג, א) ששנה אחת, לאחר שנבדק האורז ג'

פעמים יפה, נמצא בו גרעין חיטה ומאותו יום והלאה לא אכלוהו בפסח. וכתב החיד"א (טוב עין, סימן ט, אות ו) שאנו בני ספרד, אין נוהגים במניעת הקטניות, אמנם באורז נהגו בעיה"ק ירושלים מרבית תלמידי החכמים ויראי ה' שלא לאכול בפסח, שהעידו שהיה מעשה שביררו האורז כמה פעמים, ושוב אחר שבישלוהו נמצאה חיטה, ולכן נמנעו מלאכול, אבל אין מוחים ביד האוכלים. וכן כתב ר' אלעזר בן טובו מרבאט בספרו 'פקודת אלעזר' (סימן נא) **שעכשיו נוהגים גם הספרדים בירושלים ת"ו לאסור הקטניות בפסח**. וכן העיד בספר 'ארץ חיים' סתהון (תנג, א) "גם פה עיה"ק צפת ת"ו, נוהגים עכשיו גם הספרדים לאסור הקטניות, זולתי פולים חדשים לחים שמקילים בהם" וכו'. והרב יוסף ידיד הלוי בספרו שו"ת 'ימי יוסף בתרא' (או"ח, ס"א) העיד **שנהגו בארץ ישראל בני ספרד, שלא לאכול אורז וכל מיני קטניות, כסברת המרדכי והגהות מיימוניות וכמו שכתב הרמ"א ז"ל**, ע"ש. הרי לפנינו מעידים גדולי חכמי ספרד, שאף בארץ ישראל אתריה דמרון, נהגו הציבור להחמיר באכילת אורז וקטניות בפסח.

קהילות ישראל בתפוצות

כתב הבן איש חי (שנה א, צ, אות מא) **שבבגד** רבים נוהגים שלא לאכול אורז בפסח, מפני שלפעמים יוצא בו חיטה. ובספרו שו"ת 'רב פעלים' (חלק ג, סימן ל) כתב, שסבין רבי משה חיים זצ"ל היה מנהגו לאכול אורז בפסח, והיה מעשה שנמצאה חיטה בתבשיל האורז, ומאז נמנע מלאכול בפסח וכן נהגו הרבה בעלי בתים

בדבר זה. וכן נהגו **בטורקיה**, כמו שכתב רבי חיים פלאג'י בספרו שו"ת 'לב חיים' (חלק א, סימן צב) ובספרו 'מועד לכל חי' (סימן ב, אות ז) שמנהג עירו ושער מקומו, איזמיר, שלא לאכול אורז. וכן יש מיהודי **לוב** שנהגו להחמיר בזה, כמו שכתב בספר 'נחלת אבות' (פסח, אות יב). וכן נהגו אבותינו הקדושים ברוב הקהילות **במרקו** להחמיר באכילת אורז וקטניות (יבשים) בפסח, כמו שכתב רבה של פאס רבי יעקב אבן צור בספרו שו"ת 'משפט וצדקה ביעקב' (חלק א, סימן טו וקכב) לאסור אכילת אורז בפסח מכמה טעמים, ע"ש. וכן כתב רבי יצחק אבן דנאן בספרו 'ליצחק ריח' (חלק ב, אות ג), וכן כתב רבי יוסף משאש בספרו 'אוצר המכתבים' (חלק ב, סימן תשעה) שבערי המערב נמנעים מאכילת האורז, שאומרים שמסירים קליפתו בריחיים שטוחנים בהם חיטים, ומתערב האורז עם הקמח הנשאר בריחיים. וכתב רבי יוסף בן נאים בספרו 'נוהג בחכמה' (עמ' קס) שמנהג מרוקו שאין אוכלים קטניות בפסח (ומבואר מדבריו שם שנהגו כן רק בקטניות יבשים), וכן כתב בספר הנפלא 'מאיר היום' (עמ' 143-407) שמנהגו לאכול קטניות לחות בלבד כגון: פול ושעועית ירוקה. והטעם לחלק בין קטניות יבשים ללחים, כתב הרב לבהר ב'מגן אבות' (עמ' רצו) שבקטניות יבשים שכיח שיתערב בהם קמח. והגר"ח פלאג'י בספרו 'חקקי לב' (סי' יג) כתב שקטניות לחות נקראים ירק ואינם בכל הגזירה.

להבהיר ולהאיר

כאן המקום להבהיר שמנהג בני אשכנז להמנע מאכילת אורז וקטניות בימי הפסח, הינו מטעם גזירה, שמה יחליפו הקטניות בדגן וכנז"ל. אולם הטעם להמנעות אכילת אורז וקטניות יבשות במרוקו ושאר המקומות הנז' הינו חשש מצד המציאות שמה יתערבבו קמח או חיטים בשקי האורז והקטניות, ולא מצד גזירה כלל! וכן יש להשיב נגד הטענות המועלות כלפי עדתנו המפוארה, שחלק ממנהגי מרוקו לקוחים מבני אשכנז וכגון המנעות מאכילת אורז וקטניות בפסח, על זאת יש לומר שמנהג מרוקו להמנע מאכילת האורז והקטניות בפסח הינו קדום מאוד והחל להתפשט מתקופת רבי יעקב אבן צור (אב"ד פאס, נולד בשנת התל"ג 1673 למינינו). ועוד יש להוסיף שבני אשכנז נמנעים מאכילת קטניות בכלל ואף מהלחות, מה שאין כן אנו, שמנהגנו לאכול קטניות לחות ולכן אין לדמות מנהגנו לקהילות אחרות.

התרת נדרים

כתב מרן הש"ע (יו"ד, ריד, ב) "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שוהגים כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה". הרי לפנינו הלכה בשו"ע, שלא עושים התרת נדרים לסייג וחומרא שגזרו על דבר המותר, אלא אם כן מדובר באדם שאינו בריא וכיוצא ב"ב. וכל שכן שיש להמשיך לקיים המנהגים גם לאחר עלותנו לארץ הקודש, ובפרט מנהג זה אשר עינינו הראות שנהגו בו בכל ארץ ישראל ובירושלים ת"ו עוד זמן קדום. ונסיים בדברי רבי אליהו אברג'ל שליט"א בספרו שו"ת 'דברות אליהו' (חלק ז, סימן ח) **"אסור לבטל שום מנהג, ואפילו כשהוא נגד מרת הש"ע. וכל המבטל מנהגים יודע על התחתונה, ועונו ישא וצריך לבדוק אחריו!**" ע"כ.

להרחבת היריעה עיני' תשובות מערביות', נוהג בס', עטרת אבות'



